

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального
процесуального кодексу України (щодо дотримання розумних строків
кримінального провадження)»

1. Обґрунтування необхідності прийняття акта

Пунктом 1 статті 6 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), закріплено право кожної особи на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом.

Відповідно до практики Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) у кримінальних справах «розумний строк», про який йде мова у статті 6 Конвенції, починається з того моменту, коли особі пред'явлено обвинувачення; це може статися до того, як справа попаде до суду, зокрема, з дня арешту, з дати, коли зацікавлену особу було повідомлено про те, що проти неї порушено кримінальну справу, або з дня, коли було розпочате досудове слідство (рішення ЄСПЛ у справі «Меріт проти України» від 30.03.2004 року). Виконання рішення, прийнятого судом, має також розцінюватися як складова частина «судового розгляду» в сенсі положень Конвенції (рішення ЄСПЛ у справі «Горнсбі проти Греції» від 19.03.1997 року). Таким чином, досудове слідство, судовий розгляд або виконання судового рішення, здійснені з перевищенням розумних строків, розглядаються ЄСПЛ як порушення пункту 1 статті 6 Конвенції, тобто права особи на справедливий судовий розгляд.

Право бути судимим без невинуватої затримки тісно пов'язане з іншими правами, в тому числі правом на свободу, правом вважатися невинуватим і правом захищати себе. ЄСПЛ наголосив, що воно встановлено для того, щоб не посилювати невизначеність, в якій перебуває обвинувачений, а також збиток, який неминуче буде завдано його репутації, незважаючи на презумпцію невинуватості («Макфарлейн проти Ірландії» (31333/06) Велика палата Європейського суду (2010) § 155). Крім того, невинувата затримка може негативно позначитися на якості або прийнятності доказів («Мессі проти Сполученого Королівства» (14399/02), Європейський суд (2004) § 27). Гарантія невідкладного розгляду справи служить інтересам правосуддя, а, отже, – інтересам обвинувачених, потерпілих і суспільства в цілому («Сельмуні проти Франції» (25803/94), Велика палата (1999) § 107–118). Порушення ж цієї гарантії характеризується таким правовим принципом – «затримка у відправленні правосуддя дорівнює відмові в правосудді».

Принцип розумного строку кримінального провадження знайшов своє втілення і в національному законодавстві. Так, відповідно до пункту 22 частини першої статті 7 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) однією із загальних засад кримінального провадження визначена розумність строків цього провадження. Віднесення цього принципу до числа загальних засад кримінального провадження означає, що його зміст та форма повинні відповідати, зокрема, й засаді розумності строків.

У статті 28 КПК України розкривається правова природа розумних строків. Це поняття означає, зокрема, що під час кримінального провадження кожна процесуальна дія або процесуальне рішення повинні бути виконані або прийняті в розумні строки. Розумними вважаються строки, що є об'єктивно необхідними для виконання процесуальних дій та прийняття процесуальних рішень. Розумні строки не можуть перевищувати передбачені цим Кодексом строки виконання окремих процесуальних дій або прийняття окремих процесуальних рішень. Проведення досудового розслідування у розумні строки забезпечує прокурор, слідчий суддя (в частині строків розгляду питань, віднесених до його компетенції), а судового провадження - суд. Критеріями для визначення розумності строків кримінального провадження є: 1) складність кримінального провадження, яка визначається з урахуванням кількості підозрюваних, обвинувачуваних та кримінальних правопорушень, щодо яких здійснюється провадження, обсягу та специфіки процесуальних дій, необхідних для здійснення досудового розслідування тощо; 2) поведінка учасників кримінального провадження; 3) спосіб здійснення слідчим, прокурором і судом своїх повноважень. Кожен має право, щоб обвинувачення щодо нього в найкоротший строк або стало предметом судового розгляду, або щоб відповідне кримінальне провадження щодо нього було закрите.

Підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, інші особи, права чи інтереси яких обмежуються під час досудового розслідування, мають право на звернення до прокурора, слідчого судді або суду з клопотанням, в якому викладаються обставини, що обумовлюють необхідність здійснення кримінального провадження (або окремих процесуальних дій) у більш короткі строки, ніж ті, що передбачені цим Кодексом.

Засади розумності строків втілені в багатьох положеннях КПК України. Так, відповідно до частин першої і другої статті 283 КПК України особа має право на розгляд обвинувачення проти неї в суді в найкоротший строк або на його припинення шляхом закриття провадження, прокурор зобов'язаний у найкоротший строк після повідомлення особі про підозру здійснити одну з таких дій: 1) закрити кримінальне провадження; 2) звернутися до суду з клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; 3) звернутися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру. Згідно з частиною першою статті 318 КПК України судовий розгляд має бути проведений і завершений протягом розумного строку.

Розумність строків кримінального провадження встановлена законодавцем для забезпечення гарантій особи від необґрунтованого та надмірного затягування кримінального провадження стосовно неї з метою забезпечення прав цієї особи. Водночас розумні строки є процесуальною гарантією проти зловживань учасниками кримінального провадження своїми правами, а також умовою оперативності кримінального провадження.

Разом із тим, поряд із принципом розумних строків, стаття 7 КПК України визначає, що зміст та форма кримінального провадження повинні

відповідати й іншим загальним засадам кримінального провадження, до яких, зокрема, відносяться: забезпечення права на захист; змагальність сторін та свобода в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості; безпосередність дослідження показань, речей і документів.

У пункті 7 постанови пленуму Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 17 жовтня 2014 року № 11 «Про деякі питання дотримання розумних строків розгляду судами цивільних, кримінальних справ і справ про адміністративні правопорушення» підкреслюється, що судді повинні усвідомлювати особисту відповідальність за розгляд справ у встановлені законом строки, не допускати фактів зволікання, вживати всіх необхідних заходів з метою неухильного дотримання процесуальних строків

Разом з тим, існуюча конструкція багатьох статей чинного КПК України уможливорює непоодинокі відступи органів досудового слідства і суду від засади розумних строків як однієї з визначальних у системі вітчизняного кримінального процесу. Унаслідок порушення логіки розумних строків у багатьох резонансних справах (як наприклад у справах, порушених у зв'язку із вчиненими злочинами під час подій Революції Гідності 2013-2014 років, зокрема, масовими розстрілами героїв Небесної сотні, тощо) уможливорюється вплив строку давності при притягненні обвинувачених до кримінальної відповідальності та фактичне уникнення такими особами відповідальності за вчинені діяння. Так, представники громадської організації «Сім'ї Героїв Небесної сотні» неодноразово заявляли, що над сім'ями Героїв Небесної сотні «просто знущаються», під надуманими та штучними приводами постійно переносять і затягують судові засідання у так званих «справах Майдану».

Відтак, адвокати, які представляють у цих справах сторону потерпілих, констатують невиконання державою Україна вимог Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, зокрема у частині забезпечення реалізації права особи на швидке та ефективне розслідування і судовий розгляд протягом розумних строків.

Запропонований законопроект покликаний оптимізувати вітчизняний кримінальний процес, забезпечити більш послідовне впровадження розумних строків кримінального провадження у норми КПК України та унеможливити зловживання процесуальними правами обвинувачених і їх захисників.

2. Мета та шляхи її досягнення

Законопроект спрямований на законодавче забезпечення дотримання правоохоронними і судовими органами розумних строків здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень з метою унеможливлення випадків штучного затягування процесу розслідування злочинів.

3. Загальна характеристика та основні положення законопроекту

Законопроектом передбачається внесення низки системних змін до КПК України, зокрема, відмова від інституту понятих у кримінальному провадженні (зміни до статей 3, 66, 104, 223 Кодексу). Участь понятих тривалий час розглядалася як гарантія правильного, безпосереднього сприйняття під час провадження слідчих дій обставин та фактів, що мають значення для кримінального провадження, їх належного фіксування у процесуальних документах. Крок до відмови від застосування інституту понятих у кримінальному провадженні законодавець передбачив у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо забезпечення дотримання прав учасників кримінального провадження та інших осіб правоохоронними органами під час здійснення досудового розслідування» від 16 листопада 2017 року № 2213-VIII щодо обов'язкової відеофіксації обшуку: відеозапис стає невід'ємним додатком до протоколу обшуку, крім того, стороні захисту надається право самостійно здійснювати відеофіксацію проведення обшуку. Запровадження відеофіксації відповідних дій нівелює доцільність існування інституту понятих. Крім того, у країнах, де є інститут понятих, проведення розслідування значно затягується, унаслідок чого часто порушуються встановлені КПК строки досудового розслідування. Здебільшого з моменту проведення слідчої (розшукової) дії за участю понятих до судового розгляду справи проходить декілька місяців, а іноді й роки, у результаті чого поняті не завжди можуть згадати порядок і зміст проведеної слідчої (розшукової) дії. Тож на сучасному етапі розвитку правової системи України є всі передумови для відмови від обов'язкової участі понятих у кримінальному судочинстві. Поняті, виконуючи у кримінальному процесі виключно посвідчувальну функцію, не беруть безпосередньої участі у процесі доказування, а сама їхня присутність під час провадження слідчої дії не в змозі забезпечити дотримання процесуальної форми. Відмова від інституту понятих супроводжується послідовним проведенням ідеї покладення на слідчих обов'язку фіксувати процесуальні дії за допомогою технічних засобів.

Наступною новацією, закладеною у законопроекті, є розширення, шляхом внесення змін до статті 41 КПК України, кола осіб, які можуть здійснювати слідчі та інші процесуальні дії. До них пропонується віднести підрозділи правоохоронних органів, що виконують заходи забезпечення кримінального провадження, що сприятиме завершенню досудового розслідування у розумні строки.

Змінами до статті 46 КПК України пропонується встановити, що неприбуття одного чи кількох захисників обвинуваченого не перешкоджає судовому розгляду, якщо в таке судове засідання з'явився хоча б один захисник цього обвинуваченого. Зазначена зміна унеможливить будь-які зловживання з боку сторони захисту, оскільки на практиці відсутність чіткої регламентації дій суду у разі неприбуття одного із захисників обвинуваченого призводить до відкладення судових засідань роками через почергові неявки кількох адвокатів одного обвинуваченого.

У зв'язку із попередньою нормою, пропонується доповнити статтю 49 КПК України положенням, яке б покладало на слідчого, прокурора, слідчого суддю чи суд обов'язок забезпечити участь захисника у кримінальному провадженні у випадках, якщо така неучасть не мотивована поважними причинами. Адже непоодинокими є випадки, особливо у справах, де спливають строки давності притягнення особи до кримінальної відповідальності, неявок адвокатів у суд без поважних причин. Запропонована позиція стане запобіжником від будь-яких зловживань із цього приводу.

Змінами до статті 81 КПК України пропонується урегулювати строк розгляду відводу слідчому судді або судді, який здійснює судове провадження одноособово, встановивши строк протягом не пізніше наступного робочого дня після надходження заяви. Адже непоодинокими є випадки, коли відсутність такої регламентації призводить до випадків, коли такі заяви не розглядаються місяцями, що суперечить засадам розумності строків кримінального провадження. Так само пропонується у цій же статті чітко вказати, що забороняється заявлення відводу судді, який одноособово вирішує заяву про відвід (самовідвід).

Враховуючи, що тимчасовий доступ до електронних інформаційних систем або їх частин, мобільних терміналів систем зв'язку полягає саме в отриманні копії такої інформації, адекватним є запропоноване у статті 159 КПК України спрощення порядку її отримання на підставі постанови прокурора. Це, безумовно, сприятиме дотриманню розумних строків слідства.

З метою забезпечення невідкладного здійснення тимчасового вилучення речей і документів пропонується доповнити КПК України новою статтею 164-1, в якій, зокрема, врегулювати, що слідчий, прокурор має право, до постановлення ухвали слідчого судді про надання доступу до речей і документів, у невідкладних випадках, пов'язаних із недопущенням знищення речей і документів, отримати доступ до них, за умови, що проникнення до житла чи іншого володіння здійснюється за зафіксованою на матеріальному носії добровільною згодою власника чи володільця. У такому випадку слідчий, прокурор має здійснити власними електронно-технічними засобами вилучення копій документів чи інформації, про що складається відповідний протокол. Невідкладно після здійснення таких дій прокурор, слідчий за погодженням із прокурором зобов'язаний звернутися з клопотанням про тимчасовий доступ до речей і документів до слідчого судді. Слідчий суддя розглядає таке клопотання згідно з вимогами статті 163 цього Кодексу, перевіряючи, крім іншого, чи дійсно були наявні підстави для отримання доступу до речей і документів без ухвали слідчого судді. Якщо прокурор відмовиться погодити клопотання слідчого або слідчий суддя відмовить у задоволенні клопотання, встановлені внаслідок такого тимчасового доступу до речей і документів докази є недопустимими, а отримана інформація підлягає знищенню у порядку, передбаченому статтею 255 цього Кодексу, а речі повертаються особі, у якої їх було вилучено.

Зміни до статті 208 КПК України спрямовані на забезпечення процесуальних можливостей стороні обвинувачення запобігти спробам підозрюваних переховуватися від слідства і суду після оголошення підозри, принаймні за злочини, передбачені розділом II КК України.

Зміни до статті 358 КПК України спрямовані на усунення випадків затягування судового процесу стороною захисту, коли для цього використовується можливість вимагати оголошення чи перегляду об'ємних за змістом (часто багатогодинних) доказів від початку до кінця. Запропоновано встановити, що відомості, що мають значення для встановлення фактів і обставин кримінального провадження, викладені чи посвідчені в протоколах слідчих (розшукових) дій та інших долучених до матеріалів кримінального провадження документах повинні бути оголошені стороною, яка наполягає на їх дослідженні в судовому засіданні, а також пред'явлені для ознайомлення учасникам судового провадження, а в разі необхідності – також іншим учасникам кримінального провадження. Відповідні відомості можуть бути оголошені та пред'явлені для ознайомлення за ініціативою суду. Такі зміни також сприятимуть дотриманню розумних строків кримінального провадження.

4. Стан нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання

Законодавство України у сфері регулювання проекту Закону включає такі акти законодавства: Конституція України, Кримінальний процесуальний кодекс України, Кримінальний кодекс України, інші закони України.

5. Фінансово-економічне обґрунтування

Реалізація проекту Закону не потребує додаткових витрат з Державного бюджету України.

6. Прогнозовані соціально-економічні та інші наслідки прийняття законопроекту

Прийняття законопроекту забезпечить дотримання правоохоронними і судовими органами розумних строків здійснення досудового розслідування кримінальних проваджень та сприятиме запобіганню штучному затягуванню процесу розслідування злочинів.

Народні депутати України

ЕАС ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ

Підписувач: Герашенко Ірина Володимирівна
Сертифікат: 58E2D9E7F900307B040000085452F00DBF38F00
Дійсний до: 05.02.2023 0:00:00

